

Virginia Baily
Op een ochtend

2016
Uitgeverij XL
Zoetermeer

Hoofdstuk 1

Rome, oktober 1943

Een jonge vrouw loopt met ferme passen door een straat in Rome. De riem om haar jas zit stevig aangesnoerd en om haar hoofd heeft ze een sjaal gewikkeld. Schuin om haar lichaam hangt een grote stoffen tas. Aan haar arm draagt ze een kleinere tas, met daarin haar portemonnee met een paar lires en haar papieren – haar identiteitskaart en een bonnenboekje.

CHIARA RAVELLO, ongehuwd, staat er op de kaart, die ook haar adres bevat: Via dei Cappellari 147, appartement nummer 5. Ze heeft geen paraplu om zich te beschermen tegen de regen die gestaag uit de donkere hemel valt, een genadeloze stortregen die nog uren zal aanhouden, alsof hij medeplichtig is aan de gebeurtenissen van die dag.

Binnen een kwartier na het dringende telefoontje – ‘Mama is ziek,’ had Gennaro gezegd – was ze de deur uit. Dat ze überhaupt fatsoenlijk aangekleed is, gezien haar haast en het feit dat haar zusje, Cecilia, haar steeds door het huis achternaliep en haar ophield met zinloze vragen, is een klein wonder. ‘Wie belde er net?’ bij de badkamerdeur terwijl Chiara water over haar gezicht plensde. ‘Waarom kleeft je je nu al aan? Het is pas kwart voor zes,’ toen Chiara haar kousen van de lijn voor de

haard haalde en de vochtige, onwillige dingen om haar rillerige benen deed.

De regen is tot in het huis doorgedrongen; in de keuken lijkt een lichte mist te hangen.

‘Je kunt de deur niet uit zonder onderrok,’ toen ze haar rode wollen jurk over haar hoofd trok en haar riem dichtgespte. En toen, ineens kordaat: ‘Zal ik nog een kop koffie voor je maken?’

Terwijl Cecilia de koffiepot uitspoelde boven de gootsteen had Chiara even tijd om te bedenken wat ze misschien allemaal nodig had: haar jas en haar sjaal, en ze moest die extra tas zien te vinden voor het geval er nog iets te redden viel, beslissen of ze op de fiets zou gaan, nee, toch maar niet, want het zou te lang duren om dat ding door het trappenhuis naar beneden te manoeuvreren, lopen was sneller. Gennaro’s bar aan de Via Portico d’Ottavia was nog geen kilometer verderop. Bij de keukendeur draaide ze zich om, om te zeggen dat ze moest gaan, en ze zag dat Cecilia daar stond, met de lege koffiepot in haar hand bungelend en met open mond. Chiara wist dat Cecilia zich herinnerde dat er geen koffie in huis was, dat er al ruim twee maanden geen koffie meer was; en dat die herinnering alles boven bracht wat met deze wetenschap te maken had: de bommen, de doden, de bezetting door de nazi’s, alles wat Chiara bij zichzelf ‘de puinhoop’ noemde. Anders zou ze haar zusje hebben getroost, maar vandaag niet.

‘Ik blijf niet lang weg,’ zei ze.

‘Ga nou niet,’ zei Cecilia. Ze had haar kleinemeisjesstem opgezet.

‘Godallemachtig,’ riep Chiara en weg was ze; haar laarzen maakten lawaai op de stenen trap, maar niet genoeg om het gejammer van haar zusje te overstemmen. Eenmaal op straat bedacht ze zich, en ze holde de twee trappen weer op. ‘Kleed je aan. Pak wat warme kleren in.’

Cecilia’s mooie gezichtje met de reeënogen kreeg die zenuwachtige, kwijnende blik waardoor Chiara haar wel kon slaan. ‘Gaan we dan op vakantie?’ vroeg ze. ‘Ja. We gaan weg,’ antwoordde Chiara. ‘Pak voor mij ook maar een tas. Ik ben hooguit over een paar uurtjes weer thuis.’ Ze wees naar de klok. ‘En dan neem ik iets heel bijzonders mee.’

‘Zal ik ook mijn naaispullen inpakken?’

‘Als het in de tas past. Niet de machine.’

‘Ik neem ook voor ons allebei een deken mee.’

‘Het spijt me dat ik tegen je schreeuwde.’

‘Ik zal het tegen niemand zeggen.’

Aan wie Cecilia het denkt te kunnen vertellen is een raadsel.

Het is donker op straat. Er geldt inmiddels een avondklok, en de straatlantaarns zijn niet aan. Chiara’s vochtige voeten glibberen over de natte keien in haar lekkende laarzen. Op de hoek van de Campo dei Fiori

blijft ze even staan. Het eerste zwakke licht van deze grauwe nieuwe dag dat over het verlaten plein valt, heeft zijn weg nog niet gevonden naar de nauwe schacht van de Via dei Cappellari. Het is zaterdagochtend, zes uur, en eigenlijk zou de markt hier nu moeten beginnen. Het standbeeld van Giordano Bruno is de enige menselijke vorm die er nu te zien valt. Ze kijkt naar hem op, hij staat daar ernstig, kap op het hoofd, reusachtig, alsof er misschien troost uit te putten valt. Ze huivert.

Langs de rand van het plein steekt ze over, dicht tegen de gebouwen aan. De straten zijn leger sinds de nazi's aan het bewind zijn. Net als na een waarschuwing voor slecht weer, een aardbeving, sneeuw of een aardverschuiving, blijven de mensen in Rome allemaal binnenshuis, en gaan er tegenwoordig alleen nog op uit als het echt niet anders kan. 's Avonds klinken er altijd hier en daar geweerschoten. Er zijn verhalen over mensen die willekeurig worden aangehouden, tegen de muur worden gezet, afgevoerd worden en ondervraagd worden in gebouwen die speciaal voor dat doel in beslag zijn genomen, en van waaruit geschreeuw te horen is, waarna de familie wordt gevraagd om de gemangete lichamen op te halen. Dat is niets nieuws; in de jaren van het fascisme gebeurde het ook al, maar het heeft een nog angstaanjagender dimensie gekregen nu Rome tot open stad is verklaard. Ook voor wie zich

gedeisd houdt, is het niet meer veilig. Er is verwarring over wie waarbij hoort en wie te vertrouwen is.

Halverwege de Via dei Giubbonari slaat Chiara een nog nauwer straatje in, een weg die haar naar verderop in de hoofdstraat leidt, uit de buurt van het kruispunt. Ze weet niet waar ze precies naar op weg is, alleen dat haar hulp nodig is en dat, wat er nu ook weer voor ellendigs aan de hand is, het zich afspeelt in de oude Joodse wijk. Als de nazibevolhebbers een paar dagen geleden geen goud hadden gevorderd van de Joodse bevolking, zou ze er nu niet zo zeker van zijn dat het feit dat ze naar Gennaro's bar in de hoofdstraat van het getto moet komen iets te betekenen heeft.

Vijftig kilo goud. Ze had geholpen bij de organisatie en het ophalen van de spullen die moesten worden afgestaan – ringen en medaillons, oude munten en manchetknopen. Ze zou zelfs vaders zegelring hebben ingeleverd, maar die lag niet meer in het sieradendoosje waar ze hem altijd bewaarde. Achteraf, toen de ambtenaren het goud eenmaal hadden gewogen en verklaard hadden dat het voldoende was, had ze de ring teruggevonden in een gat tussen de tegels, boven haar kaptafel. Ze was blij dat ze deze ring had teruggegeven. Hij was van haar vader geweest, die nu alweer vijf jaar dood was.

Babbo, denkt ze, haar dierbare vader, en ze wil zich vastgrijpen aan een troostrijke herinnering aan hem,

maar in plaats daarvan verschijnt een beeld van Carlo, haar verloofde, die een maand later overleed, en het verdriet dat in haar opwelt is zo hevig dat ze even zachtjes kreunt. De eenzaamheid doortrekt haar als de kou in haar botten. Ze schudt haar hoofd, haar sjaal doorweekt tegen de achterkant van haar nek geplakt.

Ze dachten dat ze met die verzameling goud verdere problemen hadden afgewend en dat ze er wat rust mee hadden gekocht voor de Joden in Rome. Maar wat nu als – haar passen vertragen en de regen daalt op haar neer –, wat nu als ze zich vergist hebben in de telling? Wat nu als de nazibuit tien gram te weinig blijkt te zijn? Dat het precies één ring scheelt?

Ze haast zich verder. Ze komt uit op een kleine kruising met een grasveldje waarop een eenzame plataan groeit. Ze wil onder die boom gaan staan om de situatie in te schatten. Er valt niets in te schatten. En als er wel iets in te schatten valt, heeft zij geen idee hoe. De hoofdstraat, de Via Arenula, is stil en leeg. Ze blijft onder de boom treuzelen, zich vastklampend aan de bescherming die hij biedt. Ze is nog aan ‘haar’ kant. Als ze de stoep afstapt, de straat oversteekt, zal ze een andere wereld binnentreden. Het is alsof de muren die vijftig jaar geleden om het getto stonden opnieuw zijn opgericht. Ze zijn onzichtbaar, maar ze bestaan.

Ze kan nog terug.

Ze denkt aan Cecilia. Ze stelt zich voor hoe ze naar

lichte muziek luistert op de radio terwijl ze aan het inpakken is, en hoe ze hem snel uitzet als het communiqué van de regering komt. Nee, ze pakt hun tassen in met een grammofoonplaat op, bij het ritme van haar lievelingslied, gezongen door haar nieuwste matineeïdool, Gino Bechi. Toen de film uitkwam in maart, zijn ze er drie keer naartoe geweest. ‘De weg door het woud’ is het lied dat overal in Rome wordt gedraaid terwijl mensen hun koffers pakken, hun huizen afsluiten en de stad ontvluchten. Waarom zouden Cecilia en zij dan anders zijn? Ze hebben meer geluk dan de meesten. Hun grootmoeder woont nog steeds in de heuvels. Een ver gerommel wordt steeds luider. Ze blijft dicht bij de boom staan, en neemt aan dat het een militair voertuig is. Maar dan rolt er een bus voorbij met beslagen ramen. Op de chauffeur na, zit er niemand in. Er komt een hond aan geslenterd die hier en daar stopt om te snuffelen aan doorweekt afval in de goot. De straten zijn al in geen weken schoongemaakt. De hond slentert verder over de stoep en tilt zijn poot op bij de boom.

Chiara zoekt naar de betekenis van dit soort gebeurtenissen – de afwezigheid van passanten, het openbaar vervoer dat weer op gang komt, de kleine lichte stukjes in de gevlekte bast van de plataan in het vroege ochtendlicht, de manier waarop het regenwater van de vergelende bladeren drupt, het feit dat de hond nu net

deze boom kiest om tegen te plassen –, ze interpreteert alles eerst als iets positiefs, en vervolgens als het tegenovergestelde. Haar bewustzijn schiet heen en weer tussen uitersten: dat de boodschap verkeerd is doorgegeven of opgevat, of dat het een vals alarm is en dat het net als gisteren een normale dag zou zijn, voor zover Rome tegenwoordig nog normale dagen kent, of dat er iets gruwelijks op apocalyptische schaal aan de hand is.

In de takken boven haar hoofd kraait een vogel, en een koude regendruppel landt op haar neus. De regen heeft haar doorweekt, is haar laarzen ingezogen en is dwars door haar sjaal heen in haar haar gelopen, zodat haar schouderbladen en het zachte, koude stukje huid ertussen helemaal nat zijn. Het water gorgelt door de afvoeren en ze staat daar even stil als Giordano, versteend. Ze wil naar huis. Ze denkt aan een blauwe porseleinen vogeltje met zijn hoofd in zijn nekje en zijn bekje wijd open, balancerend op een vensterbank. Het uitzicht op de toren van San Lorenzo vanuit het raam, de pijnbomen van de daarachter gelegen begraafplaats. Hun ouderlijk huis.

Puinhoop, denkt ze.

Aan de overkant van de straat komt iets in beweging. Er verschijnt een man in uniform uit de schaduwen van een van de straten die naar het getto leiden. En met die aanblik, dat signaal van het dreigende gevaar, valt

alle twijfel weg. Ze stapt onder de boom vandaan en van de stoep af.

Mama is ziek, denkt ze. Dat is wat Gennaro tegen haar zei aan de telefoon. Het is hun code, voor het geval de lijn wordt afgeluisterd, maar ze hadden niet besproken hoe het verhaal verder zou gaan.

En als ze oversteekt, probeert ze te bedenken wat ze zal zeggen als ze staande gehouden wordt. Ze zal niet zeggen dat ze bij haar moeder op bezoek gaat, want die is drie maanden geleden omgekomen bij het bombardement op San Lorenzo en die zou sowieso niet in het getto wonen. Chiara denkt ineens aan een oude dame die wel in het getto woont. Ze kent haar echte naam niet, maar iedereen noemt haar Nonna Torta – wat zowel Oma Taart als Oma Verkeerd betekent; bijnamen die allebei kloppen. Ze leverde vroeger brood en taartjes aan de bakkerij op de Piazza Guidia. Ongedesemd brood gemaakt van grof, ongebuild meel dat gegeten wordt tijdens het Pascha, roggebrood met karwijzaad, gevlochten challe met maanzaad, notenbroodjes gevuld met een pasta van gedroogde vruchten, vijgen en pruimen. Priesters en nonnen stonden in de rij voor haar beroemde kersentaart en het gerucht ging dat zelfs de paus ervan geproefd had. Als ze haar tegenhouden zal Chiara zeggen dat ze had gehoord dat Nonna Torta, een oude vriendin van haar grootmoeder, ziek is, en dat ze op weg is om te